

DE GEMEENTE

OOSTVEEN OF ST. MAARTENSDIJK.

De verschillende deelen van het land waarin wij geboren zijn en wonen, met derzelver gesteldheid en geschiedenis, kunnen niet anders dan belang inboezemen aan een ieder die het vaderland lief heeft.

Wel is waar, dat wij in ons land geene belangrijke geologische vormen, geene rotsen of bergen aantreffen, daar hetzelfde geheel uit aanslibbingen van de zee en rivieren, of de bezinkselen van zoet water schijnt te bestaan; doch die uit aanslibbingen gevormde grond, moet door deszelfs bewoners, even zoo hoog geschat en bemind worden, als de aan delfstoffen, bergen en treffende natuurtooneelen, rijke bodem, van andere landen. De Provincie Utrecht is, hoewel klein, eene van die, welke genoegzaam alle de soorten van grond, waaruit ons vaderland bestaat, in zijnen omtrek bevat; zoowel de leemachtige heuvels van den Veluwenzoom als de vette kleilanden der Betuwe; zoowel de zand- en heidestrecken van Gelderland en Noord-Brabant als de veenen van Holland en Friesland.

Gelijk overal in ons land, legt men zich ook in deze Provincie meer en en meer toe op het ontginnen van woeste gronden, voornamelijk door houtplantingen en het bezaaijen met sparrenzaad. Opmerkelijk is het echter, dat hier en daar een vrij groot getal bunders, die voor eenige jaren nog bebouwd werden, tegenwoordig of blijven liggen en tot heideland terugkeeren, of met hout-

gewas beplant worden. Deze vermindering van bouwland kan misschien aan het afnemen van het getal schapen toegeschreven worden, waardoor men minder mest voor het bouwland verkrijgt; wederkeerig schijnt het afnemen van de kudden schapen veroorzaakt te zijn, of ten minste in verhouding te staan met het verminderen der heidelanden, door de houtbeplantingen, waardoor het voedsel voor de schapen schaarscher wordt.

De Gemeente S^t. Maartensdijk of Oostveen, gelijk dezelfde oudtijds genaamd werd, ligt in het Arrondissement Utrecht, Kanton Maarssen, en behoorde tot het voormalig Nederkwartier dezer Provincie. Het is eene langwerpige streek lands, die zich N. N. O. en Z. Z. W. uitstrekt ter lengte van omtrent twee uren, en ter breedte van een half uur gaans, tusschen de Gemeenten de Bilt ten Oosten, en Westbroek ten Westen. Ten Noorden grenst Maartensdijk aan de Gemeente Hilversum of het Gooiland, en ten Zuiden aan die van de stad Utrecht.

In het zuidelijk gedeelte, nabij deze stad, vindt men eenige kleiachtige landen, en in het Westen veen; doch voor het overige bestaat zij geheel uit zandgronden, die naar het Oosten en Noorden hooger worden.

In de lengte wordt deze Gemeente doorsneden door den grooten weg van Utrecht naar het dorp Maartensdijk en het Gooiland; van dezen gaan vier wegen oostelijk naar de Gemeente de Bilt, aan alle van welke een grooter of kleiner getal huizen en boeren-hofsteden gelegen zijn. De Noordelijkste van deze dwarswegen is het dorp Maartensdijk, de tweede wordt genaamd de Nieuwe Wetering, de middelste is de Groenekan of Bisschops Wetering, en de Zuidelijkste, op een half uur afstand van de stad Utrecht, heet de Blaauw-Kapel.

Aan den Westkant zijn eenige dwarswegen, waarvan alleen de Achterwetering met huizen bebouwd is.

In het N. Oosten, waar de Maartendijksche landen tegen de scheiding van Gooiland en de Vuursche in een punt eindigen, vindt men op de kaart van Gooiland, door Reinier en Josua Ottens, de Gooijer-Schans gesteld, en op eenige kaarten van Schenk, Visscher en de Wit, vindt men niet alleen bij dat punt, maar ook aan den weg van Maartensdijk naar Hilversum op de scheiding van Gooiland, Gooijer-Schansen aangewezen. Bij welke gelegenheid deze Schansen aangelegd kunnen zijn, is ons onbekend. De benaming Gooijer-Schansen zou doen vermoeden, dat zij ter verdediging van het Gooiland moesten dienen.

In de geschiedenis van den inval der Franschen in 1672 en 1673 vindt men wel dat de Hertog van Luxemburg een vliegend leger op het Gooiland verzamelde en dat Hilversum en Loosdrecht geplunderd werden, doch niet van verschansingen gewag gemaakt. Hoewel er tegenwoordig van deze versterkingen geen blijk meer overig is, en het aanleggen van verschansingen te dezer plaatse ondoelmatig kan schijnen, dewijl de hooge heidegrond overal den toegang verschaft, en dus het afsluiten van eenen bepaalden weg nutteloos was, moet er echter eene ons onbekende aanleiding bestaan hebben, waardoor deze versterkingen op zoo vele kaarten aangewezen zijn. Waarschijnlijk behoorden zij niet tot de vaste of permanente verschansingen en waren het slechts overblijfsels van veldwerken.

De tienden van Oostveen behoorden, tot op de staatsveranderingen van 1810, aan het Kapittel van St. Maarten of den Dom te Utrecht, terwijl de uitoefening der

heerlijke regten aan den Proost van dat Kapittel toekwam.

Wanneer hetzelfde in het bezit van een en ander gekomen is, hebben wij tot nog toe niet kunnen opsporen; men zou echter uit de benamingen van St. Maartensdijk, Bisschops-Wetering enz. kunnen opmaken, dat reeds van zeer oude tijden af, deze streek lands aan het Kapittel van St. Maarten heeft toebehoord, door hetzelfde ontgonnen en ook het dorp Maartensdijk aangelegd is geworden.

Wij vinden in de aanteekeningen van Buchelius op de Chronijk van Heda (pag. 30) dat de Graveningen (*Pascuum Graveningum*), die in de VII^{de} eeuw door Karel Martel aan Willebrord gegeven werden, de streek lands zoude geweest zijn, die zich uitstreckte over Oosten en Westbroek met Oostveen en St. Maartensdijk. Waarschijnlijk was toen voor een groot gedeelte deze streek met veen bedekt, hetwelk allengs afgegraven zijnde, tot de bebouwing van het land, het aanleggen van de wegen en watergangen, en den aanbouw van huizen, heeft aanleiding gegeven.

De vrij regelmatige aanleg in vierkante blokken, die alle weder in zeer lange en smalle akkers afgedeeld zijn, ten einde ieder eigenaar gebruik zoude kunnen hebben van de wegen en vaarten, doet er niet aan twijfelen, of deze landen zijn eenmaal volgens een bepaald plan ontgonnen. Wanneer dit heeft plaats gehad, hebben wij nergens aangeteckend gevonden; echter schijnt het, dat dit vrij vroeg, misschien reeds omtrent de XI^{de} eeuw moet geschied zijn; het komt ons toch voor, dat men in latere eeuwen de wegen en vaarten meer regthoekig zoude aangelegd hebben dan hier het geval is: zoo is

b. v., de polder van Mastenbroek, bedijkt onder Bisschop Jan van Arkel, omtrent 1360, regelmatig verdeeld.

In de heide naar den kant van de Vuursche, zijn nog eenige oude, nu drooge slooten of grachten zichtbaar, die evenwijdig van elkander liggen en tusschen de akkers in de Maartensdijksche vaart uitkomen; zonder twijfel zijn dit oude turf-vaarten of uitwateringen voor de, zich daar bevonden hebbende, hooge veenen.

Waarschijnlijk toch moeten wij hier, naast de Vuursche, de veenen van het Vrouwen-klooster aan de Bilt zoeken, waarvan Henrica van Erp in hare Chronijk schrijft: «dat zij zich beklaagde over de schade in haren turf op «de Vuursche, door de Heeren van St. Jan gedaan» (1). Ook vindt men op eenige kaarten te dezer plaatse de woorden: *Vrouwen-klooster*.

Het dorp Maartensdijk heeft eene tamelijk ruime kerk met eenen toren met houten spits. De kerk is geheel van baksteen, en schijnt, naar den bouwtrant te oordeelen, in de 13de of 14de eeuw gebouwd, en later niet meer vergroot te zijn. Enkele huizen van het dorp schijnen nog uit de 14de of 15de eeuw overig; onder deze zijn er twee die waarschijnlijk tot de oudste groote hofsteden behooren, gelijk er hier en daar meer in ons land gevonden worden. Dit zijn vierkante gebouwen van omstreeks 15 tot 20 voeten doorsnede en 25 voeten hoogte, van groote baksteen, meestal met verwulfdde kelders, gelijk met den grond, daar boven een vertrek met vensters en een dak, tusschen twee brandgevels, hebbende dus in het klein eenige overeenkomst met de oude Friesche Stinsen; tegen deze zoogenaamde steenen kamers zijn gewone boeren huizen aangebouwd.

(1) Matthaeus, *Analecta*, T. I. 93.

In de Blaauw-Kapel, regts van den weg naar Utrecht, moet voorheen een groot vierkant huis gestaan hebben, hetwelk met eene gracht omgeven was; zoodanig vindt men het op de kaart der Gemeente van 1643. Misschien was dit hetzelfde, dat in de verzameling van geteekende huizen en kasteelen, op het Stadhuis te Utrecht voorkomt, met het bijschrift: « Het huis te Veen, in de « Blaauw-Kapel. » De kerk aan de Blaauw-Kapel is klein, en schijnt later dan die van de Maartensdijk gebouwd te zijn.

In het dorp Maartensdijk lag voorheen tegenover de tegenwoordige buitenplaats Peukenrijk een lusthuis van den laatsten Utrechtschen Bisschop, Frederik Schenk van Toutenburg, hetwelk door, of naar hem, Toutenburg genaamd was. Volgens eene plaatselijke overlevering, zou dit huis, ten tijde van den inval der Franschen in 1673, verbrand zijn, waaromtrent ons het volgende verhaald is: de toenmalige Fransche veldheer, de Hertog van Luxemburg, vertoefde nu en dan eenigen tijd op dit lusthuis. Terwijl hij zich daar eens bevond, kwam eene partij Staatsche troepen, in den vroegen morgen, van de Gooische heide over de akkers, van meening zijnde hem gevangen te nemen; doch door zijn gevolg gewaarschuwd, sprong hij half gekleed te paard, reed langs de Molensteeg naar de Nieuwe Wetering en vervolgens naar Utrecht; waarop de Staatsche troepen hem niet vindende, het huis plunderden en in den brand staken. In het vervolg op Valkenier, *Verward Europa*, wordt dit ontsnappen van den Hertog van Luxemburg wel aangehaald, en gezegd dat dit door de Staatsche bezetting van het reeds heroverde Naarden zoude ondernomen zijn; doch van het verbranden van het huis

Toutenburg of de wijze van zijne vlugt, geen gewag gemaakt (1).

Volgens de kaart der Gemeente van 1643, schijnt dit huis niet zeer groot geweest te zijn; men vindt eene afbeelding van hetzelfde in de verzameling van platen, behoorende bij den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Nederlanden, zoo als het zich in het midden der 18de eeuw vertoonde; dus was het na den brand hersteld; tot in het laatst dier eeuw heeft het bestaan, en is vervolgens afgebroken en in weiland herschapen.

Aangaande de vroegere geschiedenis van deze dorpen en gehuchten, hebben wij zeer weinig kunnen opsporen. Alleen vindt men bij Heda, dat in 1386 de jurisdictie met de tienden van Herverskop, strekkende van den Hoedijk (Hoofddijk) tot de Bisschopswetering (Groenekan), door Bernardus Proeys, een inwoner van Utrecht, aan het Capittel van St. Maarten overgedragen werd. Het schijnt, dat deze Gemeente weinig gedeeld heeft in de rampen van den oorlog, daar het niet blijkt, dat dezelve, noch gedurende den oorlog tusschen de stad Utrecht en den Bisschop, in het laatst van de 15de eeuw, noch gedurende de Spaansche beroerten, of bij den inval der Franschen in 1672 en 1673, immer verbrand of geplunderd is geworden.

Plaatselijke, oude archieven zijn er niet meer; alleen bestaat er een resolutieboek van het jaar 1639 tot 1682, waarin elk artikel aldus begint: « Die Geërfdén ende « lantgenoten van Oostveen, na voorgaande convocatie « in den clyne Capittelhuyze ten Dom te Utrecht » enz.

Uit hetzelfde vonden wij alleen het volgende ter vermelding merkwaardig.

(1) D. IV, 517.

A°. 1640 werd eene aanmerkelijke herstelling aan de kerk en toren van Maartensdijk gedaan, waaromtrent door Geërfdens werd goedgevonden de onkosten over geheel Oostveen om te slaan. De overlevering zegt, dat alstoen de spits op den toren gezet of vernieuwd is, en de koperen wijzerborden gemaakt.

In hetzelfde jaar werd bepaald, eene commissie te benoemen van drie heeren, eenen landmeter en eenige onpartijdige eigenaars of bruikers, om de morgentalen onder Oostveen op te meten, op ieder partij den eigenaar te stellen, en met begrooting van de landen en onlanden, de uitwateringen en kaden, op eene kaart te brengen; hiertoe werden gecommiteerd de H. H. Mr. Arent van Westrenen, Joh. Frederik Ruysch, Burgemeester van Utrecht en Harmen van Ewyck, met den landmeter Diepenheim. Deze kaart bestaat nog in zeer groot formaat; volgens een bijschrift werd zij in 1643 en 44 gemaakt door de landmeters Diepenheim en Lobé, en in 1776 door den landmeter Back, zoo als hij zelf zegt, met groote moeite hersteld.

Dit dorp schijnt Sauvegarde van de Franschen genomen te hebben tijdens hunne bezetting van Utrecht in 1672; in dat jaar toch werd, door Geërfden goedgevonden, ieder huis te quotiseeren tot het vinden van de betaling der Sauvegarde.

In 1673 waren er in den polder van Maartensdijk, vijf bruggen door hen afgebroken, misschien na de verovering van Naarden, om den toegang naar de stad af te snijden, want volgens de Resolutiën der Geërfdens, vindt men in 1674 eene aanbesteding tot het leggen van steenen, in plaats van de, door de Franschen afgebrokene, houten bruggen.

In de 18de eeuw levert de geschiedenis dezer Gemeente niets merkwaardigs op; gedurende dezelve werden de nu aldaar bestaande buitenplaatsen, gebouwd, en in de latere jaren, veranderd en verbeterd. In 1818 werden er ter verdediging van Utrecht, op derzelver grond twee forten aangelegd, een aan de Blaauw-Kapel en een aan de Biltstraat, en eenige inundatie-kaden en sluizen gemaakt.

Het wapen dezer Gemeente, zoo als het van ouds bestaan heeft, en door den Hoogen Raad van Adel is geconfirmeerd, bestaat uit een blaauw veld met het beeld van St. Maarten van zilver.

Er bestaat nog, op eene boeren-hofstede, in het dorp Maartensdijk, een houten beeld van St. Maarten, dat zeer oud is, en volgens overlevering, uit het verbrande huis Toutenburg zou afkomstig zijn.

Ten blyke hoe ook hier de bevolking is toegenomen, dient, dat volgens den Tegenwoordigen staat van Utrecht, in 1748 de onderscheidene gedeelten der gemeente het volgende getal huisgezinnen had, als :

1728 :	1845 :
Maartensdijk. . . . 78.	Maartensdijk. . . . 148.
Achterwetering. . . . 17.	Achterwetering. . . . 21.
Nieuwewetering. . . . 6.	Nieuwewetering. . . . 13.
Blaauw-Kapel. . . . 37.	Blaauw-Kapel. . . . 55.
Groenekan. 23.	Groenekan. 39.
Biltstraat. 6.	Biltstraat. 15.
Zwarte Water. . . . 4.	Zwarte Water. . . . 8.
171.	299.

Tegenwoordig heeft de Gemeente omstreeks 260 huizen, en is 3141 bunders groot.